

СИСТЕМА РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ДЗЕРКАЛІ ШКІЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

В умовах удосконалення системи освіти України, зміцнення інтелектуального потенціалу нації, у період прискореного розвитку інформаційних технологій доречно звернути особливу увагу на проблему розумового розвитку учнів. Проблема розвивального навчання актуальна і нині.

Мета статті - формування активного, самостійного творчого мислення учнів і на цій основі поступового переходу в самостійне навчання.

Завдання розвивального навчання: формування особистості з: 1) гнучким розумом, 2) розвиненими потребами до дальшого пізнання та самостійних дій, 3) певними навичками та творчими здібностями.

Традиційно процес навчання розглядається як процес взаємодії вчителя та учня, в процесі якого вирішуються завдання освіти, виховання та розвитку. До основних структурних компонентів, які розкривають його суть, належать цілі навчання, зміст, діяльність викладання та навчання, характер їх взаємодії, принципи, методи, форми навчання.

Висунення на перший план, а здебільшого обмеження тільки освітніми завданнями, які передбачають набуття знань, умінь та навичок предметного характеру, розгляд при цьому розвитку і виховання як процесів, що виходять з рішень освітніх завдань, визначають сутність традиційного навчання. Розвивальне навчання не заперечує важливості освітніх завдань, але і не визначає трьох паралельно діючих завдань, а припускає їх злиття в триєдине завдання, яке забезпечує органічне злиття навчання та розвитку, при якому навчання виступає не самоціллю, а умовою розвитку школярів. Суть взаємозв'язку, освітніх та розвивальних завдань, навчання та розвитку в цілому розкрита Л. Виготським: його дослідження дозволяють вирішити кардинальне питання типології навчання [1]. Те навчання, яке обмежується в своїх цілях тільки оволодінням зовнішніми засобами культурного розвитку (до них належать оволодіння читанням, письмом, лічбою), можна вважати традиційним, яке вирішує суто освітні завдання. Навчання, яке головною метою ставить забезпечення (організацію) розвитку вищих психічних функцій особистості в цілому через оволодіння зовнішніми засобами культурного розвитку з розвивальним, набуває при цьому цілеспрямованого характеру. Результатом такого навчання стає досягнутий дитиною рівень розвитку особистості, її індивідуальності.

Для того, щоб навчання було справді розвивальним, звернемо увагу на сам урок, його побудову. Вже стало традицією 70% уроків робити комбінованими, де опитування змінюється поясненням, за яким відбувається закріплення тощо. Але психологи з'ясували, що рівень засвоєння матеріалу на різних етапах відбувається всупереч його побудові.

Плануючи комбінований урок, який сприяє розвитку розумової діяльності учнів, потрібно зменшити час, відведений на опитування та пояснення матеріалу, і збільшити його для самостійної роботи.

Виходячи з різного рівня розумової активності під час уроку, слід звернути увагу на саму модель організації навчання. Цією моделлю передбачається реалізація таких етапів:

- 1) формування в учнів мотивів навчання, позитивного ставлення до нього;
- 2) оволодіння новою інформацією, що є пізнавальною діяльністю школярів, спрямованою на опанування нових знань та способів навчальних дій;
- 3) відтворення учнями засвоєного матеріалу;
- 4) формування умінь та навичок у стандартних і нових умовах;
- 5) узагальнення знань, умінь та навичок школярів;
- 6) продуктивна пізнавальна діяльність учнів для формування знань, умінь та навичок на

творчому рівні.

Мотиви, які свідчать про позитивне ставлення до навчання: пізнавальні інтереси; впевненість у необхідності різносторонньої освіти; усвідомлення навчальної діяльності як соціально вагової; усвідомлення громадянського обов'язку; особиста зацікавленість та інші.

Перелічені потреби та мотиви не розвиваються стихійно, а формуються у практиці навчання вчителем на кожному уроці.

Щоб вирішити цю проблему, вчителю потрібно: організувати з учнями за трьома напрямками:

1) правильно організувати настанову (відзначати, перелічуючи факти, все, що підлягає засвоєнню; давати загальне уявлення про тему, яку потрібно засвоїти; звертати увагу на новизну навчального матеріалу; приділяти увагу критиці, критичному ставленні до підручника; робити прогнозування);

2) активізувати контроль за сприйняттям (незрозуміле, сумнівне, неправильне);

3) підвищувати рівень уявних операцій, звертати увагу на глибину та чіткість їх усвідомлення, на зорове уявлення фактів, вилучення головного, прогнозування прочитаного, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, критичне ставлення до тексту.

Розвивальне навчання – такий процес діяльності учнів, у процесі якого кожна дитина повинна самостійно або з допомогою вчителя осмислити матеріал, творчо застосувати його в нестандартних умовах та свідомо запам'ятати для дальшого навчання. При цьому відбувається самовдосконалення та самовираження дитини.

Модель розвивального навчання розрахована на вдосконалення розумових процесів з урахуванням можливостей кожної дитини.

Відповідно до мети, змісту навчання змінюється і позиція вчителя в навчальному процесі, і характер його діяльності, принципи, методи і форми навчання.

У традиційному навчанні переважає пояснювально-ілюстративний характер діяльності вчителя, спрямованої на те, щоб доступно пояснити, показати виконання дії, домогтися того, щоб учням все стало зрозуміло, щоб з уроків діти пішли з чіткими уявленнями, зразками виконаних дій. Одним з показників успішної діяльності вчителя є відсутність запитань дітей після пояснення, що свідчить про міцне засвоєння. Саме цією ситуацією і визначається першорядна важливість таких принципів навчання як доступність, очність, міцність. За думкою Г. Цукерман, взаємодії вчителя та учнів у традиційному навчанні характеризуються як ретельні, що засновані на односторонньому наслідуванні. Учитель при цьому не виступає як носій досконалих зразків, а дитина — як більш-менш успішний імітатор дій дорослого: «Я роблю вслід за вчителем». Такими взаємодіями між учителем та учнями знищується найважливіша риса дитини дошкільного віку — допитливість, без якої неможливо підтримувати інтерес та бажання вчитися. Тому автори розвивального навчання мають на меті ввести дітей у таке шкільне життя, яке не шкодуватиме ні сил, ні часу на культивування найціннішої якості — допитливості.

Школа розвивального навчання вибирає наступні цільові напрями шкільної освіти: зберегти або відновити духовне здоров'я та емоційне благополуччя кожної дитини; формувати навички спілкування та співробітництва й виховувати ті людські якості, вміння, які необхідні в спілкуванні й спільних справах; навчити дитину вчитися, самостійно накопичувати нові знання й уміння.

А підстави для цього вибору такі:

1. Духовне здоров'я та емоційне благополуччя є необхідною умовою успішності будь-якої діяльності, в тому числі й навчання. Дитина з емоційними її проблемами не здатна ні засвоювати знання, ні повноцінно творити, ні повноцінно спілкуватись. У школі вона обов'язково потрапить у розряд «важких» учнів — невстигаючих або недисциплінованих.

2. Уміння вчитися входить у базову людську здібність до самозмінювання та саморозвитку. Дитина, яка вміє вчитися, зможе вирішувати в крайньому випадку три завдання школи: самостійно, тоді, коли це їй буде необхідно особисто: вільно читати, грамотно писати, добре лічити; отримати максимально широку освіту, орієнтуватися в різних

сферах культури й знайти ділянку своїх особистих інтересів; отримати навички, необхідні в повсякденному житті, бути здібною, братися за будь-яку справу. У молодшому шкільному віці, коли дитина ще не здатна сама вибирати напрям свого розвитку, на думку представників розвивального навчання, школа повинна надати їй загальні здібності, які відкриють їй найбільші можливості у віці самовизначення. Доступне молодшим школярам уміння вчитися входить у число базових здібностей саморозвитку.

3. Уміння вчитися й розвиток інтелекту дитини є завданнями взаємодоповнюючими: неможливо побудувати освіту, яка формує вміння вчитися, але не розвиває мислення, пам'ять, мову та інші інтелектуальні функції.

4. І останній, найважчий вибір: чому віддати перевагу — розвитку творчих здібностей дитини чи вихованню навичок спілкування, співробітництва? Спілкування та співробітництво набагато щільніше пов'язані з двома вже вибраними пріоритетами цільового спрямування освіти. Сфера спілкування — це головне джерело емоційного неблагополуччя дітей. Не навчаючи спілкування та співробітництва, ми не навчимо дітей вчитися. Адже для дитини уміння вчитися — це, насамперед, вміння включатися та ініціювати специфічне навчальне співробітництво.

Для традиційного навчання характерна відсутність власне навчальних стосунків, відношень між дітьми на уроках, що пояснюється переважністю фронтального способу організації діяльності дітей, за якого всі учні зв'язані з учителем, спілкування замкнуте на ньому.

Психологи довели, що відсікаючи пряме спілкування між дітьми під час занять (не дозволяючи їм перемовлятися, підходити один до одного, обмінюватися думками), ми робимо кожну дитину більш безпорадною, незахищеною, несамостійною, а тому значною мірою залежною від учителя, схильною у всьому наслідувати його й не шукати власної точки зору. Роз'єднуючи дітей, ми робимо їх більш піддатливими нашому впливу, але менш творчими, самобутніми. З'єднуючи дітей, ми створюємо для них ґрунт, у якому виросте самоповага, почуття особистої гідності, які можливі тільки серед рівних собі.

Для того щоб учитель розробив програму розвивального навчання, потрібно, щоб він:

- а) вийшов за межі встановленої навчальної програми;
- б) дав учню змогу займатися тими видами діяльності, що викликають в нього найбільший інтерес, самостійно визначати інтенсивність та обсяг діяльності;
- в) лише допомагав учню поставити перед собою завдання та оволодіти необхідними методами і навичками їх застосування;
- г) працював з класом, починаючи зі стартової діагностики предмета;
- д) визначав типи завдань для різних груп учнів.

Завдання вчителя — допомогти учневі сформувати такий рівень розумових операцій та перейти на більш високий.

Модель зручна для дитини, бо дає право вибору завдань і виховує в неї почуття відповідальності за свій вибір. Учень, перебуваючи в ситуації успіху, починає вірити в свої сили.

Для організації розвивального навчання слід використовувати методи, які викликають найбільший інтерес в учнів: проблемні, продуктивні, дослідницькі, що сприяють розвитку творчого мислення та уяви. Однак при цьому не відкидається застосування інформаційних, репродуктивних та репродуктивно-продуктивних методів.

Учитель має дуже точно окреслити ті умови, які приводять до утворення розуму, обмеживши ті, котрі цьому заважають і гальмують його розвиток. Від несподіваних і щораз неповторних варіацій позитивних та негативних умов і залежить в кожному індивідуальному випадку міра розвитку розуму, здатності до судження.

Проте педагог, який хоче виховати в людині цю здатність, має організувати такі педагогічні ситуації, які виховують її, відсікати все, що заважає. В цьому секрет педагогічної майстерності [4].

Реалізуючи принципи розвивального навчання, вчитель має використовувати різноманітні методи, прийоми. Добрий результат дає колективний засіб навчання. Він здійснюється в процесі спілкування учнів у динамічних парах. Колективний засіб має низку

особливостей в організаційному, дидактичному, виховному плані, а особливо — в розвивальному, бо учень виступає в ролі суб'єкта і об'єкта; навчання відбувається відповідно до індивідуальних особливостей; діти вчаться виступати, розмірковувати, доводити; розвиваються педагогічні здібності [3]. Такий навчальний діалог має велику цінність.

Педагогічно доцільною в методиці розвивального навчання є ідея педагогічної паузи. Деякі педагоги вважають слушним використовувати на початку спілкування з класом так звану «початкову паузу». Її психологічне призначення полягає в тому, щоб допомогти учням певним чином звикнути до педагога, виявити бажання працювати з ним і саме зараз. Мета цього прийому — викликати в учнів потребу в продуктивному спілкуванні [2].

Розвивальне навчання потребує від учителя вміння створювати умови пізнання, тобто створювати такі ситуації, коли повинен здійснитись «вибух здогаду».

Для того, щоб виникло колективне мислення з проблеми, вчитель повинен вміти тримати «паузу незнання». При цьому пауза триває, доки хтось не дасть відповіді, хоча «розробляв» проблему колективний суб'єкт [5]. Це дуже важливо — дати розгорнутись колективній думці, що спонукає особистість працювати швидше, організованіше, сконцентруватись на проблемі. Використавши це, вчитель виконає основну мету розвивального навчання — формувати «вміння вчитися» — загальної здатності, яка в подальшому дозволить учням самостійно оволодіти будь-якими знаннями.

Технологія розвивального навчання потребує від учителя конкретних професійних здібностей, умінь та навичок. Це — реалізація на практиці знань психолого-педагогічних основ навчання, розвитку дитини, вміння модулювати діяльність, прогнозуючи кінцевий результат. Важливим для вчителя є знання характерних особливостей розвитку пізнавальної діяльності школярів різного віку.

Запровадження нових педагогічних технологій допомагає створенню комфортних умов перебування дитини у школі, розробленню нових підходів до особистості дитини і забезпеченню її всебічного розвитку.

Література:

1. Виготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1992. –127с.
2. Євтушенко Р. Нові підходи у вивченні історії ХХ століття. Матеріали міжнародного семінару. (28 лютого – 1 березня 2003 року, Львів) // Історія в школах України. – 2003. - №3. – С. 2-7
3. Комаров В. Традиції та інновації в сучасній історичній освіті // Історія в школі. – 2003. - №9. – С.7-11
4. Обучение и развитие. (Экспериментально-педагогическое исследование) / Под.ред. Занкова Л.В.М., Педагогика, 1975. – 440с.
5. Пряникова В.Г., Равкин З.И. История образования и педагогической мысли. Учебник-справочник // Новая школа. – М.,1995

У статті розглянуто запровадження нових педагогічних технологій, які створюють комфортні умови перебування дитини у школі, розробленню нових підходів до особи дитини і забезпеченню її всебічного розвитку.

Introduction of new pedagogical technologies which create the comfort terms of stay of child at school is considered in the article, to development of new approaches to the face of child and providing of its comprehensive development.